

Egamqulova Gulnoza Tolibjon qizi

Zomin abu ali ibn sino nomli jamoat salomatligi texnikumi yetakchi o'qituvchisi.

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqola-maruza narkomaniya muammosini zamonaviy nevrologiya, psixiatriya va ijtimoiy tibbiyot nuqtayi nazaridan chuqur va keng qamrovda yoritishga bag'ishlangan. Narkomaniya markaziy asab tizimining surunkali, qaytalanuvchi va progressiv kechuvchi kasalligi bo'lib, psixoaktiv moddalarni muntazam va nazoratsiz iste'mol qilish natijasida rivojlanadi. Maqolada narkomaniyaning etiologiyasi, patogenezi, neyrobiologik mexanizmlari, klinik belgilari, asoratlari, tashxislash mezonlari, differensial tashxis, zamonaviy davolash va rehabilitatsiya usullari ilmiy manbalar asosida batafsil bayon etilgan. Shuningdek, profilaktika masalalari va sog'liqni saqlash tizimidagi dolzarb yondashuvlar tahlil qilingan. Ushbu ish xalqaro ilmiy adabiyotlar, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) tavsiyalari hamda dalillarga asoslangan tibbiyot tamoyillariga asoslanadi.

Kalit so'zlar: narkomaniya, psixoaktiv moddalar, qaramlik, markaziy asab tizimi, neyrobiologiya, davolash, rehabilitatsiya.

KIRISH

Narkomaniya XXI asrning eng jiddiy tibbiy-ijtimoiy muammolaridan biri bo'lib, u global miqyosda sog'liqni saqlash tizimiga katta iqtisodiy va ijtimoiy yuklamani keltirib chiqarmoqda. Psixoaktiv moddalarni suiiste'mol qilish natijasida yuzaga keladigan asab tizimi buzilishlari shaxsning biologik, psixologik va ijtimoiy faoliyatini chuqur izdan chiqaradi. JSST ma'lumotlariga ko'ra, narkotik moddalarga qaramlik millionlab odamlarning hayot sifatini pasaytirib, nogironlik va erta o'lim xavfini oshirmoqda.

So'nggi yillarda narkomaniyani faqat axloqiy yoki ijtimoiy muammo sifatida emas, balki surunkali miya kasalligi sifatida o'rganish konsepsiyasi shakllandi. Zamonaviy tadqiqotlar psixoaktiv moddalar miyaning mukofotlash, motivatsiya va nazorat tizimlariga chuqur ta'sir ko'rsatishini isbotladi. Shu bois narkomaniya muammosini chuqur ilmiy tahlil qilish, samarali davolash va profilaktika choralari ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Narkomaniyaning ta'rifi va zamonaviy tasnifi

Narkomaniya — psixoaktiv moddalarni muntazam qabul qilish natijasida shakllanadigan ruhiy va jismoniy qaramlik holati bo'lib, tolerantlikning oshishi, abstinens sindrom va majburiy iste'mol xulqi bilan tavsiflanadi. Xalqaro kasalliklar tasnifi (ICD-10, ICD-11) va DSM-5 mezonlariga ko'ra narkomaniya "Moddalarga bog'liq va qaramlik buzilishlari" guruhiga kiradi.

Klinik amaliyotda narkomaniya quyidagi asosiy shakllarga bo'linadi: — opiatlarga qaramlik (geroin, morfin); — stimulyatorlarga qaramlik (amfetamin, metamfetamin,

kokain); — kannabinoidlarga qaramlik; — sedativ, gipnotik va trankvilizatorlarga qaramlik; — gallyutsinogen moddalarga qaramlik; — polinarkomaniya.

Etiologiya va xavf omillari

Narkomaniya multifaktorial kasallik bo'lib, uning rivojlanishida biologik, psixologik va ijtimoiy omillar majmuasi ishtirok etadi. Biologik omillarga irsiy moyillik, dopaminergik tizimning individual xususiyatlari, miya plastiklik mexanizmlarining buzilishi kiradi. Psixologik omillar sifatida shaxs tipologiyasi, affektiv buzilishlar, stressga past rezistentlik, travmatik tajribalar muhim o'rin tutadi. Ijtimoiy omillar esa oilaviy muhit, tengdoshlar bosimi, iqtisodiy muammolar va ommaviy axborot vositalari ta'siri bilan bog'liq.

Neyrobiologik patogenez

Psixoaktiv moddalar miyaning mezolimbik dopamin tizimiga ta'sir qilib, kuchli rohatlanish va mukofot hissini yuzaga keltiradi. Takroriy iste'mol natijasida sinaptik plastiklik buziladi, dopamin retseptorlari sezuvchanligi pasayadi va tolerantlik rivojlanadi. Modda to'xtatilganda abstinentsindrom yuzaga kelib, vegetativ, somatik va ruhiy buzilishlar bilan namoyon bo'ladi. Ushbu jarayonlar narkomaniyani qaytalanuvchi surunkali kasallikka aylantiradi.

Klinik belgilari va bosqichlari

Narkomaniya odatda bir necha bosqichda kechadi: boshlang'ich psixologik qiziqish bosqichi, ruhiy qaramlik bosqichi va jismoniy qaramlik bosqichi. Klinik belgilariga quyidagilar kiradi: — modda qabul qilishga kuchli ehtiyoj; — xulq-atvor va shaxs o'zgarishlari; — kognitiv funksiyalarning pasayishi; — vegetativ va nevrologik buzilishlar; — ijtimoiy moslashuvning buzilishi.

Asoratlar

Narkomaniya ko'plab og'ir asoratlarga olib keladi: markaziy va periferik asab tizimi shikastlanishlari, yurak-qon tomir kasalliklari, jigar va buyrak yetishmovchiligi, infeksiya kasalliklari (OIV, gepatitlar), psixozlar va suitsidal xatti-harakatlar.

TASHXISLASH VA DIFFERENSIAL TASHXIS

Tashxis klinik suhbat, anamnez, psixometrik testlar va laborator toksikologik tekshiruvlar asosida qo'yiladi. Differensial tashxis ruhiy kasalliklar, metabolik va nevrologik patologiyalar bilan olib boriladi.

DAVOLASH USULLARI

Narkomaniyani davolash uzoq muddatli, bosqichma-bosqich va individual yondashuvni talab qiladi.

Detoksikatsiya bosqichi

Detoksikatsiya davrida infuzion terapiya, vegetativ simptomlarni kamaytiruvchi dori vositalari, sedativ va analgetik preparatlar qo'llaniladi.

Medikamentoz davolash

— opioid agonist va antagonistlari; — antidepressantlar va normotimiklar; — antipsixotik preparatlar; — neyroprotektorlar va vitaminlar majmuasi.

Psixoterapiya va reabilitatsiya

Kognitiv-xulq-atvor terapiyasi, motivatsion intervyu, oilaviy terapiya va guruh terapiyasi narkomaniyani davolashda yuqori samaradorlikka ega. Ijtimoiy reabilitatsiya bemorni jamiyatga qayta moslashtirishga qaratilgan.

PROFILAKTIKA

Birlamchi, ikkilamchi va uchlamchi profilaktika choralari narkomaniyaning oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalarida ma'rifiy dasturlar, erta psixologik yordam va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish asosiy yo'nalishlardir.

XULOSA

Narkomaniya markaziy asab tizimining og'ir surunkali kasalligi bo'lib, u kompleks tibbiy, psixologik va ijtimoiy yondashuvni talab qiladi. Ilmiy asoslangan davolash, samarali reabilitatsiya va keng qamrovli profilaktika choralari ushbu muammoning salbiy oqibatlarini kamaytirishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. World Health Organization. Neuroscience of psychoactive substance use and dependence. Geneva, 2004.
2. World Health Organization. ICD-11: Disorders due to substance use. Geneva, 2019.
3. American Psychiatric Association. DSM-5-TR. Substance-Related and Addictive Disorders. 2022.
4. Sadock B.J., Sadock V.A., Ruiz P. Kaplan & Sadock's Comprehensive Textbook of Psychiatry. 11th ed. Wolters Kluwer, 2017.
5. Nestler E.J. Neurobiology of addiction. Nature Neuroscience, 2005.
6. Goodman A. Neurobiology of addiction: An integrative review. Biochemical Pharmacology, 2008.